

Inhoud

1: Architectuurfotografie, wat is dat?	1
Inleiding	2
Wanneer is een foto een architectuurfoto?	6
Een architectuurfoto is anders	9
Het voordeel van vrij werk	10
In opdracht	12
Het belang van communicatie	14
2: Architectuurfotografie in soorten en maten	17
Inleiding	18
Het karakter van een gebouw	19
Bouwwerken in allerlei vormen	22
Exterieur	24
Interieur	24
Details doen ertoe	27
Weet wat je moet hebben	32
Interview: Katja Efting	34
3: Een goede voorbereiding is het halve werk	41
Laat je verrassen	42
Zoek online	44
Verken de buurt	45
Let op het licht	46
Bestudeer het weer	46
Vergeet je apparatuur niet	48
4: Apparatuur: van basic tot high-end	51
Camera's	52
Objectieven	59
Tilt-shiftobjectieven	62
Tilt-shiftadapters	66
Zonder te verstellen	67
Eigen licht	71
Handige hulpjes	72
Interview: Toon Grobet	76

5: Techniek: de juiste aanpak	85
Inleiding	86
Statief en geared head	86
Shiften	87
Tilten	89
Scherpstellen	92
Scherptediepte	93
Belichten	95
Tethered schieten	97
Uit de losse pols	100
6: Compositie, perspectief en styling	103
Inleiding	104
Standpunt	104
Perspectief en zichtlijnen	106
Waterpas of schuin: kies!	108
Compositie	110
Styling	112
Interview: Herman H. van Doorn	116
7: Licht: geen licht zonder schaduw	125
Inleiding	126
Bestaand licht	126
De randen van de dag	130
Flitslicht of continulicht	133
Lightpainting	134
Witbalans	135
HDR	136
Interview: Thea van den Heuvel	138
8: De menselijke maat – alles in verhouding	145
Het gebouw als object	146
De mens als maat der dingen	147
Privacy	150
Interview: Thijs Wolzak	153
9: Uit de hoogte – kies voor overzicht	163
Inleiding	164
Met beide benen op de grond	164
Dronefotografie	167
Van grote hoogte	169

10: Geavanceerde technieken – een stap verder	171
Panorama – denk breed	172
Stitch dat beeld	172
Dynamiek door beweging	174
Denk in zwart-wit	175
Miniaturen	176
Time-lapse en video	177
Urbex	178
Interview: Wigo Worseling	179
11: Werk in series – meer is meer	187
Het belang van seriematig werken	188
Maak vrij werk	188
Serie: Beatrix-bad	188
25 Jaar Mauerfall, Berlin	195
12: Nabewerking: corrigeren en optimaliseren	203
Inleiding	204
Van raw naar verwerkt	204
Maak het schoon	206
Een nieuwe lucht	207
De laatste stap	209
Index	211

Voorwoord

---

*Een goede architectuurfoto hoeft niet alles te laten zien.
Alleen de essentie.*

Architectuurfotografie is meer dan het simpelweg vastleggen van een gebouw. De ideale architectuurfoto is als een portretfoto van een project. Hij laat het karakter van het gebouw zien, de ziel van het ontwerp, in het beste licht, zonder overdreven vervorming en met een goede weergave van essentiële details.

Beheersing van licht, standpunt, perspectief en compositie zijn daarbij cruciale fotografische vaardigheden. Daarnaast loont het als architectuurfotograaf om ook interesse te hebben in de architectuur en de geschiedenis van de architectuur en om iets te weten van de inspiratiebronnen en uitgangspunten van architecten. Om op de hoogte te zijn van hun stijl van ontwerpen en te weten waarom ze bepaalde beslissingen hebben genomen. Voeg je die twee – fotografische kennis en architectonische kennis – samen, dan heb je een goede basis.

Ik ben opgegroeid onder de rook van Rotterdam. Een stad die zichzelf na de verwoesting tijdens de Tweede Wereldoorlog opnieuw moest uitvinden. Een stad die ik heb zien opbloeien en die mede en vooral dankzij de architectuur geheeld is. Het was een periode waarin ieder project vooruitgang betekende. Nog altijd kan ik die kinderlijke verwondering voelen bij goede architectuur die in staat is een hele omgeving mee te nemen in een nieuwe toekomst. Inmiddels heeft de stad zich zo ontwikkeld, dat niet ieder nieuw project een verbetering hoeft te zijn. Hierdoor ben ik kritischer geworden op gebouwen die de menselijke maat missen, die te weinig rekening houden met de relatie tot de wijk en op projecten die publieke ruimte opeisen en daar te weinig voor teruggeven. Ik heb, kortom, leren zien dat er goede en minder goede architectuur is. Maar mijn fascinatie voor de gebouwde omgeving is daar niet door verminderd.

Als fotograaf wist ik bij het begin van mijn carrière nog niet dat die fascinatie uiteindelijk zou leiden tot een specialisatie in de architectuur. Daarvoor vond en vind ik nog steeds te veel vormen van fotografie interessant om te doen. Maar hoe ik licht, vormen en lijnen zie, hoe ik kijk en mijn composities maak, dat is met het oog van een architectuurfotograaf en dat deed ik al lang voordat ik me ervan bewust werd dat ik dat wilde worden. Die specialisatie heeft er uiteindelijk zelfs toe geleid dat ik met een aantal collega's in 2006 de DAPh, de Dutch Architectural Photographers, heb opgericht. Een collectief van ervaren en bevlogen professionele architectuurfotografen dat nationaal en internationaal opdrachten uitvoert voor kleine bureaus en grote multinationals. Gezamenlijk

maken we ook veel vrij werk, exposeren we regelmatig en zijn we vaste partner van een aantal beurs- en mediaorganisaties op het gebied van bouwen en architectuur. In dit boek vind je hierdoor niet alleen de kennis die ik in mijn bijna dertig jaar als professionele architectuurfotograaf heb opgedaan, maar ook nog eens de anderhalve eeuw aan ervaring die mijn collega's met mij gedeeld hebben.

Dank dus aan mijn collega-fotografen van DAPh, Thea, Katja, Hennie, Merijn, Imre en Toon voor het delen van hun kennis. Aan Katja Effting voor het meelesen en aanscherpen van de inhoud. Aan Soraya, mijn vrouw, voor haar jarenlange steun, haar adviezen op stylinggebied die mij beter hebben leren kijken en haar kritiek op mijn werk wanneer dat nodig was, waardoor ik niet alleen een betere fotograaf, maar ook een beter mens geworden ben.

focus

Architectuurfotografie, wat is dat?

Pontsteiger, Amsterdam. Architecten: Arnoud Gelauff en Floor Arons.

In dit hoofdstuk:

- Wanneer is een foto een architectuurfoto?
- Een architectuurfoto is anders.
- Het voordeel van vrij werk.
- In opdracht.
- Het belang van communicatie.

Inleiding

Het oudste beeld dat we kennen dat gemaakt is met een fotografische techniek, is van Nicéphore Niépce. Het is een reproductie van een gravure. De eerste echte foto (die we kennen) werd door hem in 1826 gemaakt. Die eerste opname is het uitzicht vanuit zijn raam, gemaakt met een belichtingstijd van acht uur. Wat zien we? Een dak. Muren. Een beetje lucht. Ruimte gedefinieerd door bouwkundige elementen. Met een beetje goede wil zou je kunnen zeggen dat die eerste foto een soort van architectuuropname is.

Uitzicht vanuit het raam in Le Gras. Foto: Joseph Nicéphore Niépce, 1826.

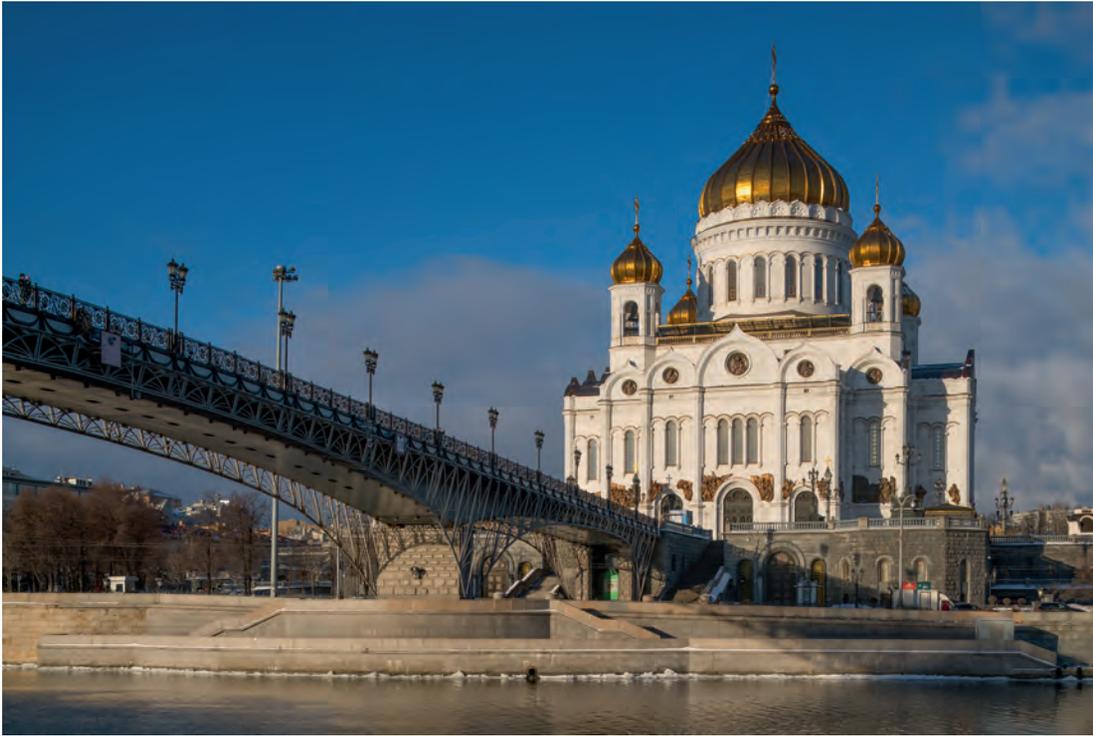
De eerste foto die we kennen waar mensen op staan, is twaalf jaar later gemaakt door Louis Daguerre, in 1838. Het is een opname vanaf een wat hoger standpunt en laat een stukje van een boulevard in Parijs zien. Ook deze opname is met een lange sluitertijd gemaakt. Hierdoor zijn alle bewegende elementen zoals wandelaars of auto's uit het beeld verdwenen. Er staan wel twee mensen op de opname: een schoenenpoetser en zijn klant. Doordat het schoenenpoetsen wat tijd in beslag neemt, hebben ze lang genoeg stilgestaan om te worden vastgelegd. De meeste aandacht in deze opname gaat echter uit naar een wit gebouw in de voorgrond en een rijtje statige huizen in de achtergrond. Ook van dit beeld zou je kunnen zeggen dat het een architectuuropname is.

Boulevard du Temple, Parijs. Foto: Louis Daguerre, 1838.

De fotografie van gebouwen en de gebouwde omgeving kent dus een rijke geschiedenis. In Nederland hebben we bijvoorbeeld de fantastische opnamen van Breitner van Amsterdam. Hij maakte ze vooral als voorstudie voor zijn schilderijen, maar tegenwoordig waarderen we ze als op zichzelf staande kunstwerken, als unieke beelden die als tijdscapsules een inkijkje geven in het verleden. Dat veel van die oude foto's de stad als onderwerp hebben, komt zeker niet alleen doordat de apparatuur in de beginjaren van de fotografie groot en onhandig was. Ook in de schilderkunst vinden we immers al veel werken waarin architectuur een grote rol speelt.

De gebouwde omgeving speelt nu eenmaal een grote rol in ons leven en is ook een uiting van de cultuur waarin ze ontstaat. In de beeldende kunst kan architectuur zorgen voor ritme en perspectief in een beeld. Het kan een sfeer oproepen of ons meevoeren naar andere plaatsen dan waar we nu zijn en zo zijn eigen verhaal in een beeld vertellen. Een palmboom in een foto of schilderij zegt ons dat we kijken naar een tropische of subtropische streek. Zien we ook een bouwwerk, dan weten we vaak direct of dat in het Midden-Oosten, Midden-Amerika of misschien wel aan de Méditerranée is. Architectuur is zo verweven met hoe mensen leven, dat het een belangrijk onderdeel is van het cultuurlandschap.

Christus-Verlosserkathedraal, Moskou. Architect: Konstantin Thon.

Architectuur speelt ook een belangrijke rol in de schilderkunst en beeldende kunst, omdat gebouwen niet kunnen reizen. De afbeeldingen ervan wel. Voor architecten is het bij uitstek het middel om hun projecten en hun visie aan anderen over te brengen. Architectuurfotografie kan een project in verschillende fasen van wording laten zien. Ze kan de echte lichtval en sfeer van een project laten zien en de materialisering tot in detail weergeven. Daarmee is het een ander medium dan een maquette of een *render*. Van professionele architectuurfotografen wordt weleens gezegd dat ze zo goed zijn als de projecten die ze fotograferen. Omgekeerd geldt dat misschien wel net zo voor architecten. Omdat veel mensen hun werk alleen kennen van de beelden die ervan in de media verschijnen, zijn die wellicht wel net zo goed als de foto's van hun werk. Denk hierbij aan de foto's van Lucien Hervé voor Le Corbusier of de foto's die Julius Shulman van de Case Study Houses heeft gemaakt.

Voor fotografen is architectuur een prachtig onderwerp waar je creatief op veel verschillende manieren mee om kunt gaan. Van abstracte opnamen met bijzonder lijnenspel tot sfeervolle stadsbeelden met passanten tijdens het gouden uur. Van hoge spierballenprojecten met veel glas tot kleine pareltjes van sociale woningbouw. Projecten zijn tegenwoordig, met de veelheid aan materialen en constructieve mogelijkheden, geva-

Drijvend Paviljoen, Rotterdam. Deltasync en Public Domain Architecten.

rieerder en bijzonderder dan ooit. Ga je eenmaal letten op de ontwikkelingen in de architectuur, dan zie je de toekomst voor je ogen uit de grond verrijzen. De keuzes die architecten en hun opdrachtgevers maken, vertellen iets over de ziel en de ambitie van een stad en de maatschappij waarin die architectuur ontstaat. Om daar fotografisch je eigen visie op te geven is fantastisch om te doen.

Wanneer is een foto een architectuurfoto?

Aangeven wanneer een foto een architectuurfoto is, is bijna net zo lastig als aangeven waar het domein van de architectuur begint en ophoudt. Architectuur beperkt zich niet tot gebouwen die door een architect zijn ontworpen. Natuurlijk zit achter vrijwel ieder gebouw een ontwerp. Dat ontwerp kan van een bouwheer uit de renaissance zijn of van een modern architectenbureau. Maar het ontwerp kan ook het resultaat zijn van een lange bouwtraditie, van ervaring die van generatie op generatie is overgedragen. In die laatste categorie passen bijvoorbeeld traditionele lemen hutten in Afrika, maar ook – iets nieuwer – houten blokhutten in Alaska. Dit soort bouwwerken komt dus meestal tot stand zonder inbreng van een architect. Tegenwoordig komt ook steeds meer nieuwbouw prefab uit een fabriek. Soms is daar wel een ontwerp voor gemaakt door een architect, en soms ook niet. Maar ook als aan die woningen geen architect te pas is gekomen, dan nog worden die woningen ingepast in een groter stedenbouwkundig ont-

Boulevard Scheveningen. Architect: Manuel De Solà-Morales.

werp. Aan de andere kant houden ook gerenommeerde architecten zich regelmatig bezig met objecten die op het eerste gezicht niet tot het domein van de architectuur lijken te behoren, van de landschappelijke inrichting compleet met kassen tot straatmeubilair en van deurgrepen en lichtschakelaars tot stoelen en tafels. Het mag duidelijk zijn dat de architectuur geen heldere begrenzing heeft.

Architectuurfotografie is al net zo breed als de architectuur zelf. Het is veel meer dan fotografie van een gebouw, project of object dat door een architect ontworpen is. Architectuurfotografie gaat, net als de architectuur, ook over ruimte en over gebruik. Een foto van een man die een trap afloopt of een uitzicht uit een raam, kan architectuurfotografie zijn. Een foto van een rij cataloguswoningen, waar geen architect aan getekend heeft, kan architectuurfotografie zijn. Deze woningen passen immers in een architectonische traditie. Ze zien er in Nederland namelijk anders uit dan soortgelijke woningen in de Verenigde Staten of het Midden-Oosten.

Het Caixa Forum in Madrid. Architect: Herzog & De Meuron.

In de praktijk zijn de grenzen vaag tussen documentairefotografie, stadslandschappen, architectuurfotografie en abstracte fotografie van details van gebouwen. De intentie van de fotograaf en het doel waarvoor de foto's gebruikt worden, spelen een belangrijke rol. Een plein vol spelende kinderen kan een schoolfoto zijn of een nieuwsfoto voor in de krant. Als de foto over het gebouw in de achtergrond gaat en op een architectuursite staat, is het een architectuurfoto. Een foto van een model in haute couture met een al even bijzonder gebouw daarachter kan fashion zijn, maar ook net zo goed architectuurfotografie. Bij architectuurfotografie hoeft het gebouw in de foto niet eens de ster van het beeld te zijn. Een aantal van de beste foto's uit het vroege werk van de internationaal vermaarde Nederlandse architectuurfotograaf Iwan Baan, kenmerkt zich juist doordat de gebouwen zich vaak in de achtergrond ophouden, bijna als bescheiden decor van de menselijke activiteit in de voorgrond. De context waarin een foto gemaakt is en gebruikt wordt, speelt in dit geval een grote rol.

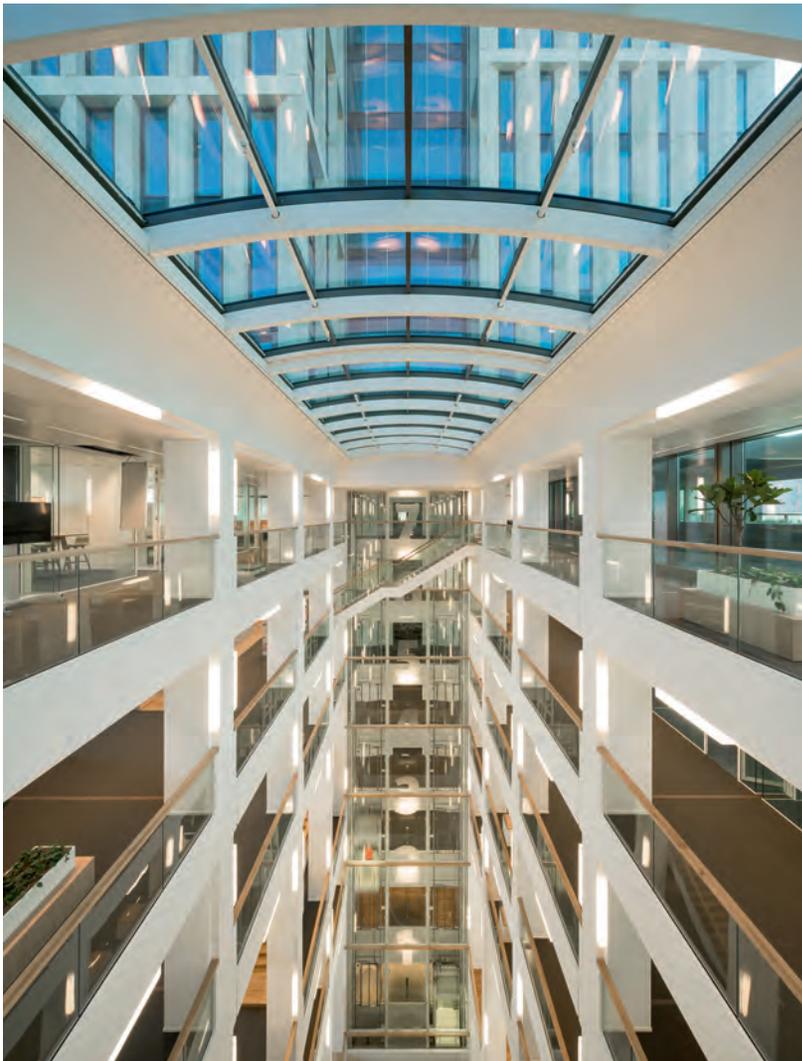

Schiecentrale, Rotterdam. MEI Architecten.

Wat is dan een architectuurfoto? In de meest brede definitie kan het iedere foto zijn waarin de gebouwde omgeving, een enkel gebouw of zelfs een deel van een gebouw een rol speelt. Iedere architectuurfoto is een foto van (een deel van) de bebouwde omgeving, maar niet iedere foto van de bebouwde omgeving is een architectuurfoto. Hoe belangrijker die rol is, hoe groter de kans dat we spreken van architectuurfotografie.

Een architectuurfoto is anders

Technisch onderscheidt architectuurfotografie zich van andere soorten fotografie. Bouwwerken zijn zorgvuldig ontworpen. De meeste staan keurig waterpas en als dat niet zo is, dan is dat met opzet en geen toeval. Over de verhoudingen en zichtlijnen is lang nagedacht en achter de detaillering en het materiaalgebruik gaan vaak uitgebreide studies schuil. De vormgeving en constructie zijn bedoeld om het gebouw op te laten gaan in de omgeving of om er juist een contrast mee te vormen. De vorm kan aansluiten bij de functie of niet. Al die elementen zijn onderdeel van de visie van de architect. Als architectuurfotograaf treed je gedeeltelijk in de voetsporen van de architect en probeer je zijn ontwerp naar beeld te vertalen en je eigen visie met die van de architect te laten versmelten. Dat

First Rotterdam, Rotterdam. Herontwikkeling door Architecten CIE.

betekent dat je niet slaafs de bedoeling van de architect probeert vast te leggen. Als fotograaf heb je altijd je eigen creatieve inbreng. Het betekent wel dat het uitgangspunt is dat je gebouwen die recht staan ook recht en waterpas fotografeert en dat je verhoudingen zo veel mogelijk respecteert. Dat maakt architectuurfotografie anders dan bijvoorbeeld reportagefotografie. Er bestaat speciale apparatuur waarmee je dit goed kunt doen, als je weet hoe je ermee om moet gaan. Je kunt hetzelfde effect ook grotendeels bereiken met nabewerking, maar ook dat vergt enige oefening en ervaring.

Dat in veel architectuurfoto's gebouwen prachtig rechtop staan, wil niet zeggen dat dat altijd moet. Afwijken van deze ongeschreven regel mag als dat het beeld sterker maakt en als je het verhaal van het project hierdoor beter kunt vertellen. Het is geen ijzeren wet. Je mag alle regels naast je neerleggen, zolang je dat bewust en met een reden doet. Bijvoorbeeld omdat het bij jouw stijl van fotograferen hoort. Of omdat je een bepaald effect wilt bereiken of een bepaald gevoel in je foto probeert over te brengen. Heeft een gebouw iets overweldigends, dan is er bijvoorbeeld niets op tegen om dat met een extreme groothoek en een laag standpunt te benadrukken. Met een teleobjectief kun je een perspectief vervlakken en dat kan weer mooi zijn om ritme in een zuilengalerij beter uit te laten komen. Je kunt er ook voor kiezen om enkel van een gebouw details te fotograferen, als dat de essentie beter laat zien. Net als bij andere creatieve uitingen zijn regels niet dwingend, maar altijd ondergeschikt aan je eigen visie als fotograaf.

Het voordeel van vrij werk

Hoe je architectuur in beeld brengt, hangt natuurlijk af van je eigen stijl en voorkeuren, je technische kennis en mogelijkheden. Een andere belangrijke factor is of je de foto's voor jezelf maakt of in opdracht. Fotografeer je in opdracht, dan werk je altijd binnen het kader van de verwachtingen van je opdrachtgever. Fotografeer je gebouwen als hobby of als autonoom fotograaf, dan kun je je eigen verhaal vertellen. Dat geeft zowel inhoudelijk als technisch veel vrijheid. Welke lijnen of details je wilt benadrukken en met wat voor licht je wilt werken, is helemaal je eigen keuze. Je kunt zelf bepalen of je meegaand wilt kijken, waarbij je het gebouw vastlegt zoals het in principe bedoeld is, of je kritisch wilt kijken, waarbij je kunt laten zien hoe een gebouw bijvoorbeeld schuurt met zijn omgeving, of je kunt besluiten er een spektakelstuk van te maken met dynamische lijnen, eventueel zelfs compleet met brandende verlichting en een zonsonderganglucht in roze en paars en donkerblauw. Een ander voordeel dat je hebt als je niet in opdracht werkt, is dat je niet aan deadlines gebonden bent. Je kunt dus zelf bepalen wanneer je een bepaalde opname maakt. Als de omstandigheden of het licht niet goed zijn, kun je besluiten om later terug te komen. Later hoeft dan niet per se de volgende dag te zijn. Een jaar later is ook een optie, als de renovatie van het gebouw ernaast voltooid is en de stijgers weg zijn of als het park in de voorgrond helemaal klaar is en in bloei staat. Streven naar perfectie is gemakkelijker als je vrij werk maakt.

Paviljoen Sterrebos in Groningen, een ontwerp van UNStudio, heeft een hele scherpe zijde. In vrij werk mag je dat best benadrukken door de opname met een extreme groothoek te maken, als je dat wilt.